

Samenleven over grenzen: Ghanese paren in Nederland en het Verenigd Koninkrijk

KIM CAARLS

Niet alle migranten die zich in Nederland vestigen willen zich met hun gezin herenigen. Nieuw onderzoek naar Ghanese migranten wijst uit dat familie- en gezinsrelaties over de grenzen heen langdurig kunnen blijven bestaan: living apart together across borders. Een streng migratiebeleid kan het onderhouden van deze zogenoemde transnationale familierelaties echter bemoeilijken.

Foto: Adam Cohn/Flickr

De gangbare opvatting dat alle migranten zich hier in Nederland willen herenigen door de rest van het gezin hierheen te halen, getuigt van een gebrek aan inzicht in de familieverbanden waarbinnen sommige migranten leven. Langdurige familie- en gezinsrelaties kunnen over grenzen heen blijven bestaan en voor sommigen zelfs aansluiten bij gangbare sociaal-culturele praktijken

uit het land van herkomst. Om deze langdurige relaties over grenzen heen te onderhouden blijven familie- en gezinsleden met elkaar in contact, wat veelal ook gepaard gaat met de wens om elkaar te bezoeken. Voor het in stand houden en vormgeven van deze langdurige grensoverschrijdende relaties kan een restrictief migratiebeleid echter ondermijnend zijn. Een streng migratiebeleid bemoeilijkt bijvoorbeeld het heen-en-weer reizen van migranten, onder meer door hoge kosten van verblijfsvergunningen en moeilijk te verkrijgen toeristenvisa. Hierdoor wordt het lastig, zo niet onmogelijk, om familie in het land van herkomst te bezoeken of voor de achtergebleven familie om in Nederland op bezoek te komen.

Transnationale familierelaties, dus relaties die nationale grenzen overschrijden, vormen onder Ghanese migranten geen uitzondering. Het komt vaak voor dat niet het hele gezin migreert, maar slechts één of enkele leden van het gezin. De redenen dat niet alle gezinsleden mee migreren kunnen verschillend zijn. Het kan enerzijds een bewuste keuze zijn, bijvoorbeeld vanwege de baan van een van de gezinsleden of de scholing van de kinderen in het land van herkomst. Anderzijds kan het zijn dat gezinsleden wel mee willen migreren maar dat het strenge migratiebeleid in het beoogde land van aankomst de reden is waarom zij niet kunnen meekomen.

Het bestuderen van dergelijke grensoverschrijdende familie- en gezinsrelaties vraagt om een transnationale benadering waarbij een van de centrale uitgangspunten is dat migranten altijd te maken hebben met meerdere contexten: migranten gaan een relatie aan met het leven in het land van aankomst en tegelijkertijd zijn en blijven zij vaak intensief betrokken bij de levens van familie en vrienden in het land van herkomst.

Het land van herkomst

Een sprekend voorbeeld van het belang van context is de rol die familiale normen en waarden spelen: terwijl in Westerse landen vaak de nadruk wordt gelegd op het individu en het kerngezin, wordt het Afrikaanse familieleven vaak gekarakteriseerd door familiebanden die verder reiken dan het kerngezin. In deze zogenoemde

Tabel 1. Samenleven versus 'Living apart together' (LAT) onder Ghanese migranten en niet-migranten, 21-35 jaar, 2009/2010

	Totaal		Niet-migranten		Migranten	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Respondenten (21-35 jaar):						
- altijd alleenstaand	53	6,1	34	6,9	19	5,1
- samenwonend, nooit LAT	273	31,4	153	30,9	120	32,2
- LAT in Ghana (voor migranten: vóór migratie)	328	37,8	308	62,2	20	5,4
- LAT door migratie	138	15,9	0	0,0	138	37,0
- LAT zowel in Ghana vóór migratie als door migratie	76	8,8	0	0,0	76	20,4
Totaal	868	100,0	495	100,0	373	100,0

Bron: MAFE-Ghana survey (2009-2010).

extended families omvat een huishouden vaak ook de grootouders, ooms, tantes en overige familieleden. Dat bijna de helft (43%) van alle huishoudens die in de Ghanese steden Accra en Kumasi zijn onderzocht ten minste één lid heeft dat gemigreerd is, heeft te maken met deze uitgebreide opvatting over wie bij het huishouden horen.

In veel Westerse landen is het vanzelfsprekend dat leden van het kerngezin onder één dak leven. Deze fysieke nabijheid wordt door Ghanesezener echter niet als noodzakelijke voorwaarde gezien voor het functioneren van een gezin. Partners leven vaker gescheiden van elkaar en ook jonge kinderen wonen niet altijd bij hun ouders, wat niet per se het gevolg is van een echtscheiding. Zoals tabel 1 laat zien komt het geografisch gescheiden leven van partners veel voor in Ghana, zowel onder migranten (63%) als onder niet-migrant (62%). Internationale migratie is dus niet de exclusieve oorzaak van deze levensstijl. Een transnationale relatie kan zo worden beschouwd als een voortzetting van het in Ghana wijdverbreide 'living apart together' (LAT).

Samenleven over grenzen: verschillen tussen Nederland en het Verenigd Koninkrijk

Internationale migratie zorgt voor variatie in familievormen. Zo kunnen gezinnen als geheel migreren of slechts voor een deel, kan gezinshereniging plaatsvinden in ofwel het land van herkomst ofwel het land van aankomst en kunnen gezinnen ook ontstaan in het land van aankomst. Er zijn weinig gegevens over deze verschillende, soms grensoverschrijdende, familie- en gezinsvormen en over de mate waarin zij voorkomen. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) heeft bijvoorbeeld alleen informatie over de gezinsleden die in Nederland wonen. Mede door het gebrek aan informatie/cijfers hierover kan het gebeuren dat in het huidige maatschappelijke debat over familie en migratie gezinmigratie vaak als een probleem wordt gezien en voorgesteld als de meest voorkomende route van migranten naar Europa. Bovendien wordt vaak gedacht dat alle migranten willen herenigen met hun families en dat ze dat willen doen in het land van aankomst. De werkelijkheid is echter genuanceerder. Juist transnationale relaties komen onder de Ghanesezener in dit onderzoek veel voor en kunnen langdurig worden onderhouden. Zowel Ghanese ouders en kinderen als partners kunnen geografisch gescheiden leven gedurende vele (soms tientallen) jaren.

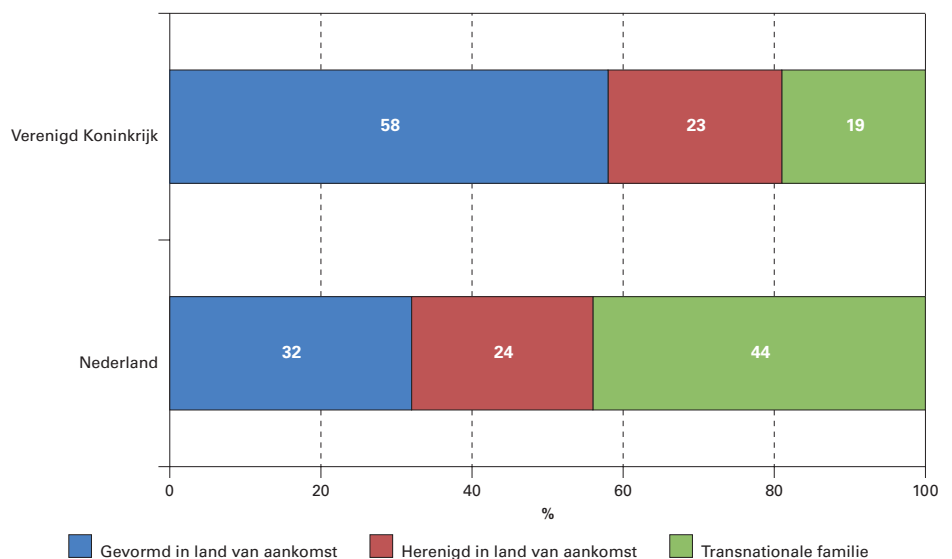
Twee van de belangrijkste migratielanden voor Ghanesezener – Nederland en het Verenigd Koninkrijk – zijn op dit punt met elkaar vergeleken. Hoewel beide landen de laatste jaren een restrictiever migratiebeleid zijn gaan voeren, werden in Nederland (ten tijde van de survey) in vergelijking strengere voorwaarden aan gezinshereniging gesteld, zoals onder andere een integratie- en taaltest in het land van herkomst, hoge inkomenseisen (120 procent boven het sociaal minimum) en hoge kosten voor verblijfsvergunningen. Zoals figuur 1 laat zien, komen transnationale families in Nederland meer voor dan in het Verenigd Ko-

Voor het onderzoek naar transnationale Ghanesezener paren is zowel de context van het land van herkomst als die het land van aankomst meegenomen. Daarnaast zijn gezinnen en/of partners bestudeerd die niet gemigreerd zijn en de culturele en familiale normen van het land van herkomst mee in ogenschouw genomen. Polygame relaties zijn niet in het onderzoek meegenomen. Hoewel polygamie in Ghana illegaal is, komt het toch regelmatig voor. De informatie over polygame huwelijken binnen de Ghanese MAFE-survey (zie hierna) is echter beperkt en om die reden is polygamie buiten beschouwing gelaten in de analyses.

De eerste fase van het onderzoek bestond uit een exploratief kwalitatief onderzoek in Ghana. Om inzicht te krijgen in de verschillende vormen van deze zogenoemde transnationale relaties en de manier waarop deze relaties ervaren werden zijn er interviews (N = 45) gehouden met Ghanesezener mannen en vrouwen die ervaring hadden (of in het verleden gehad hebben) met grensoverschrijdende relaties. De tweede fase van het onderzoek is gebaseerd op de analyses van de Ghanese survey data (N = 1.665) van het 'Migration between Africa and Europe' (MAFE) project. In de periode 2009-2010 zijn de gegevens zowel in het land van herkomst Ghana, in de Accra- en de Kumasi-regio, als in twee landen van aankomst (Nederland, voornamelijk in Den Haag, Amsterdam en Almere, waar 75% van alle Ghanesezener in Nederland wonen (CBS, 2009); en het Verenigd Koninkrijk, vooral in Londen) verzameld. Dit maakte het mogelijk om enerzijds Ghanese families gelijktijdig in Nederland en het Verenigd Koninkrijk en in Ghana te onderzoeken, en anderzijds een vergelijking te maken van Ghanesezener met en zonder migratie-ervaring. In het MAFE-project is ook naar de biografische levensgeschiedenis van de geïnterviewde Ghanesezener gevraagd. Hierdoor is gedetailleerde informatie beschikbaar over verschillende zaken zoals relatiegeschiedenissen, kinderen, samenlevingsvormen, gezinshereniging en scheiding. Dankzij deze retrospectieve gegevens was het mogelijk om de situatie van Ghanesezener gedurende een langere periode te bestuderen, waarbij rekening kon worden gehouden met de veranderende historische en geografische situatie.

ninkrijk en is gezinshereniging en -vorming hier minder waarschijnlijk dan in het Verenigd Koninkrijk. Historisch gezien is al langer sprake van migratie tussen Ghana en het Verenigd Koninkrijk, met als gevolg dat Ghanesezener gemiddeld genomen langer in het Verenigd Koninkrijk verblijven. Ghanesezener in het Verenigd Koninkrijk hebben daarom meer tijd gehad voor gezinshereniging. Ook vormt de Engelse taal minder een barrière, omdat deze ook in het Ghanese onderwijs de officiële taal is. Bovendien is het nationale onderwijssysteem in Ghana vergelijkbaar met dat in het Verenigd Koninkrijk, waardoor opleidingen en opleidingsniveaus beter op elkaar aansluiten. Opleidingen van Ghanesezener worden in ons land

Figuur 1. Verdeling van de typologie van familievormen van Ghanese migranten naar land van aankomst*

* Gewogen percentages.

Bron: MAFE-Ghana survey (2009-2010).

Foto: bdinphoenix/Flickr

niet altijd erkend. Dat maakt Nederland voor hen minder aantrekkelijk, maar dat betekent ook dat hun kansen op een goed betaalde baan kleiner zijn en dat heeft consequenties voor het inkomen. Aangezien een van de condities voor gezinshereniging een inkomenseis is (van 120% van het minimum inkomen), is het ook daardoor voor Ghanese in Nederland moeilijker om te herenigen dan in het Verenigd Koninkrijk.

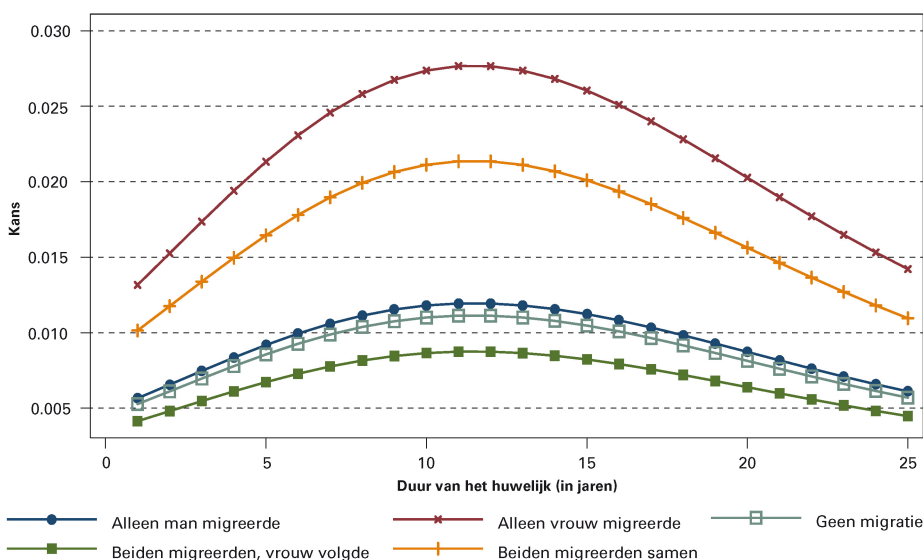
Hoewel de sociaaleconomische positie in Nederland voor bepaalde migranten dus een barrière opwerpt voor gezinshereniging, zien we dat een hoge sociaaleconomische status voor migranten juist mogelijkheden voor een transnationale levensstijl heeft gecreëerd. Vooral in Nederland is te zien dat hoger opgeleide Ghanese ervoor kiezen om in transnationaal verband te leven. In het Verenigd Koninkrijk is het omgekeerde het geval, hoger opgeleide Ghanese kiezen daar vaker

voor gezinshereniging. Dit heeft er mogelijk mee te maken dat hoger opgeleide Ghanese in het Verenigd Koninkrijk meer kansen op de arbeidsmarkt hebben, wat hereniging vergemakkelijkt.

Gezinshereniging

Welke factoren zijn nu van belang bij het al dan niet herenigen van het gezin na een periode van transnationaal familieleven? Gezien de politieke en publieke controverses over gezinshereniging van migranten in Nederland is er – verrassend genoeg – nog maar weinig onderzoek gedaan naar de feitelijke hereniging van migrantenfamilies. Als we kijken naar zowel geregistreerde gezinshereniging als feitelijke gezinshereniging, zijn de belangrijkste bevindingen dat a) Ghanese migranten niet altijd kiezen voor gezinshereniging, b) transnationale families voor een aanzienlijk deel herenigen door middel van terugkeer naar het land van herkomst, en c) migranten niet uitsluitend via het gezinsherenigingsbeleid herenigd worden met familieleden.

Figuur 2. De kans op echtscheiding voor Ghanese paren met en zonder migratie-ervaring

Bron: MAFE-Ghana survey (2009-2010).

Er blijkt een aantal elementen te zijn die de kans op hereniging tussen de migrant en zijn of haar partner in het land van aankomst verminderen. Zo blijkt het opleidingsniveau van de achtergebleven partner van groot belang te zijn. Hoe hoger opgeleid die partner is, des te kleiner is de kans op hereniging, wat in overeenstemming is met onderzoek naar westerse LAT-relaties. Een reden hiervoor kan zijn dat in Ghana hoger opgeleiden redelijke kansen hebben op de arbeidsmarkt. Bovendien kunnen hoger opgeleide migranten zich vaker een transnationale levensstijl veroorloven. Zij kunnen bijvoorbeeld gemakkelijker heen-en-weer reizen tussen land van aankomst en land van herkomst doordat zij niet alleen beschikken over financiële middelen maar ook over de nodige documenten om het land van aankomst in en uit te reizen. Gezinshereniging is ook moeilijk haalbaar voor de meer kwetsbare migranten met

een lagere sociaaleconomische status. Migranten die na 2004 in Europa arriveerden, een periode die gekenmerkt wordt door een steeds restrictiever beleid, hebben ook een verminderde kans op hereniging. Voor sommigen is een transnationale relatie dus het gevolg van een keuze, terwijl het voor anderen de uitkomst lijkt te zijn van het migratiebeleid en/of de sociaaleconomische omstandigheden.

Migratie en echtscheiding

De relatie tussen migratie en echtscheiding is eveneens een onderwerp dat tot nu toe onderbelicht is gebleven. Vaak wordt een immigrantenpopulatie in een land vergeleken met de autochtone bevolking, om zo te onderzoeken of migranten meer of minder scheiden. Door Ghaneese migranten echter te vergelijken met Ghanezen die niet gemigreerd zijn, kan de invloed van internationale migratie op echtscheiding beter in kaart worden gebracht.

Hoewel migratie doorgaans wordt geassocieerd met een grotere kans op echtscheiding, blijkt dit niet noodzakelijk voor Ghaneese paren te gelden. In tegendeel, migratie leidt alleen onder specifieke voorwaarden tot meer echtscheiding. Wanneer de vrouw migreert kan het zo zijn dat zij alleen migreert en haar man achterlaat, of het koppel migreert tegelijkertijd: in beide gevallen is de kans op echtscheiding hoger dan voor paren zonder migratie-ervaring (zie figuur 2). Bovendien is de kans op echtscheiding groter wanneer deze vrouwen naar een Westers land migreren, dan wanneer vrouwen naar een ander Afrikaans land migreren. Mogelijke redenen hiervoor zijn dat door migratie de rolverdeling binnen de familie verandert (de vrouw als kostwinner, de man die zorgdraagt voor het huishouden), en dat deze vrouwen in aanraking komen met andere opvattingen over man-vrouwrelaties. Opvallend ge-

noeg is de kans op echtscheiding niet hoger wanneer de man alleen migreert, en is de kans zelfs kleiner wanneer de man migreert en zijn vrouw later volgt.

Conclusie

Om een beter begrip van het familie- en gezinsleven van migranten te krijgen is het belangrijk dat men rekening houdt met de verschillende contexten of maatschappelijke situaties waarbinnen dit familie- en gezinsleven plaatsvindt. Ten eerste is inzicht in de culturele en familiale situatie van het land van herkomst hiervoor van belang. Met de vergelijking van migranten en niet-migrantenvrij krijgt men niet alleen inzicht in hoe internationale migratie van invloed is op de wijze waarop een transnationale familie samenleeft, maar men begrijpt ook beter de effecten van migratie op het familieleven van migranten. Ten tweede heeft de culturele, juridische en beleidsmatige context van het land van aankomst invloed op de manier waarop transnationale families leven. Een goed voorbeeld is het restrictieve migratiebeleid, dat in hoge mate de wijze beïnvloedt waarop Ghaneese migranten hun levens leiden, hoe de transnationale families waarvan zij deel uitmaken worden gevormd, zich ontwikkelen, veranderen of ook uiteenvallen.

Dit artikel is gebaseerd op het proefschrift van Kim Caarls 'Living Apart Together Across Borders. How Ghanaian couples form, transform, or dissolve in the context of international migration'. Universiteit Maastricht, 2015.

Kim Caarls, NIDI, e-mail: caarls@nidi.nl

GHANEZEN IN NEDERLAND

In Nederland woonden op 1 januari 2015 bijna 23 duizend Ghanezen; iets meer vrouwen (51%) dan mannen. De meeste Ghanezen wonen in het Westen van het land. Ruim de helft (52%) van de Ghanezen woont in Amsterdam. De Ghanezen vormen 0,14 procent van de totale bevolking en 1,1 procent van alle niet-westerse allochtonen in Nederland.

Nr.	Gemeente	Aantal Ghanezen	% van de bevolking
1	Amsterdam	11.884	1,45
2	Den Haag	2.243	0,44
3	Almere	1.287	0,65
4	Rotterdam	1.017	0,16
5	Utrecht	324	0,10
6	Haarlemmermeer	277	0,19
7	Eindhoven	271	0,12
8	Zaanstad	230	0,15
9	Tilburg	223	0,11
10	Diemen	220	0,83
11	Breda	184	0,10
12	Purmerend	177	0,22
13	Haarlem	172	0,11
14	Nijmegen	151	0,09
15	Lelystad	131	0,17
16	Delft	125	0,12
17	Zoetermeer	120	0,10
18	Amstelveen	119	0,14
19	Groningen	117	0,06
20	Arnhem	112	0,07

Nederland	22.881	0,14
-----------	--------	------

Bron: CBS.